

OPSCUDDING IN 1795

Baggerlieden bijna slaags met Leidse ambtenaren

Deel 2

Wij vervolgen het verslag van een geschil uit 1795 tussen de besturen van Alkemade en de stad Leiden, dat in die tijd veel beroering teweeg heeft gebracht in Roelofarendsveen.

Aan de hand van eeuwenlang bewaard gebleven gerechtelijke stukken over de arrestatie van de Veense baggerman Jacob de Jong en de notulen uit de vergadering van de municipaliteit (= de benaming van de gemeenteraad aan het einde van de 18^e eeuw) van Alkemade komen we niet alleen een verhaal van een bijzondere gebeurtenis uit het verleden te weten, maar wordt ons ook een kijkje gegund op de toen geldende bepalingen betreffende het baggeren, het baggerloodje, de vronwateren van de stad Leiden en de vronpalen, die de grenzen hiervan aangaven.

Jacob de Jong baggerde op het Braassemmeer en dat was volgens Leiden verboden. Voor dit strafbare feit werd hij gearresteerd en opgesloten in de kelder, waar hij na 31 dagen vastzitten op 14 december 1795 vrij kwam. En toen begon het gestoei over de zeggenschap over het baggeren in de Braassem en de rechtmatigheid van de gevangenneming.

Raadsvergadering 27 mei 1796

We zijn inmiddels ver in het voorjaar belandt. Binnen Nederland vinden er grote machtsverschuivingen plaats ten gevolge van een verbond tussen de Bataafsche Republiek (= Nederland) en de Franse Republiek, wat hoofdzakelijk in de steden te merken is. In Roelofarendsveen worden de eerste peulen gesneden en duurt de twistzaak tussen Leiden en Alkemade over het baggeren nog steeds voort.

Op 27 mei is de raad van de gemeente Alkemade opnieuw in vergadering, nu om onder andere een concept-conclusie van repliek tegen de raad van de stad Leiden te bespreken, wat door advocaat Schepman is toegestuurd. De aanwezige Burgers Pieter Quakkenbos, Maarten Brunt, Jacob Bongenaar, Jan van Rhijn en Gijsbert Outshoorn geven op deze vergadering, als oudste inwoners uit Roelofarendsveen, informatie uit het verleden. Burger Pieter Quakkenbos, 84 jaar oud, vertelt dat zijn vader Kornelis Quakkenbos ruim 70 jaar geleden rond 1726 in Diepenhoek (= Kagerplassen) bij de Kever aan het baggeren was en door twee toezinders van Leiden met praam en bagger is meegenomen tot aan de Zijl. Daar aangekomen zei de ene toezieder tot de ander: "Kom, kom, laat den Boer maar los, laat hem maar drijven, wij zullen den boer wel vinden." En tegen Kornelis Quakkenbos werd gezegd: "Onthoud de dag!". Zijn vader Kornelis had van dit avontuur verder geen nadelige gevolgen ondervonden, aldus Pieter Quakkenbos. Hij vertelt verder, dat hij toen hij

rond de twintig jaren oud was en drie jaren in de Poel (dat zal ook in de Kever geweest zijn) te hebben gebaggerd en daarna nog drie jaar in het Braassemmeer, zonder iets dergelijks te hebben meegemaakt en zonder ook maar een cent aan Leiden te hebben betaald.

De Burgers Jacob Bongenaar, Jan van Rhijn en Gijsbert Outshoorn verklaren allen dat er vóór het jaar 1748 door de ingezetenen van Roelofarendsveen niets aan vissers of bestuurders van Leiden is betaald voor het baggeren en dat er door het Leidse stadsbestuur via aanplakkingen een verbod op het baggeren gepubliceerd zou zijn, is ook hen onbekend. Jan van Rhijn verklaart wel dat hij na het jaar 1748 enkele jaren achtereen voor de gezamenlijke ingezetenen van Roelofarendsveen zestig gulden per jaar aan de kapitein van de stadsboeier heeft betaald met daarenboven nog een fooritie aan de vissers, daarvoor "vermogten" zij dan vrij baggeren.

De Burger Hannis van Meenen geeft ons in zijn verklaring onbedoeld informatie over het landschap aan de westoever van het Braassemmeer in de eerste helft van de 18^e eeuw. Hij vertelt dat hij in 1733 in de Veen is komen wonen en dat er toen in het Braassemmeer gebaggerd werd van de Zuider- tot de Noorderhem, dat daar niets voor werd betaald en dat er ook geen bekeuringen werden uitgeschreven. Van Meenen weet ook nog uit zijn jeugd te herinneren dat hij van de sluis af langs de kade zuidwaarts gaande naar de woning van Jan van Rhijn geen Braassemmeer kon waarnemen door al het aanwezige riet en hout op het buitendijkse land. Hij merkt daarbij op dat het water van dit inmiddels weggespoelde land door de stad Leiden nu wel wordt gebruikt als viswater. Voorts beklagt hij zich over de door hem geleden schade door het gemis van zijn knecht Jacob de

Ter hoogte van deze woning van Jan van Rhijn vond de arrestatie van Jacob de Jong plaats. De woning is rond 1968 gesloopt. Het adres is Zuideinde 87-89. Bron: kadaster

Jong en vaarttuig gedurende 31 dagen, de bijkomende kosten van twee gulden voor het terughalen van zijn praam en het verloren gegane gereedschap en toebehoren. Met het besluit om de burgerij door middel van de dorpsomroeper voor een nieuwe vergadering op zaterdag 9 juni om twee uur bijeen te roepen, wordt deze vergadering besloten.

Vergadering van 9 juni 1796

De rondklinking brengt een menigte volk in de volgende vergadering bijeen. Nu blijkt dat Leiden volhardt in het standpunt en niet van zins is het geschil onderling in der minne te schikken, lijkt een rechterlijke uitspraak van het Hof van Holland en Zeeland de enige oplossing. Dit betekent wel dat er hogere kosten aan verbonden zijn, wat zwaar zal drukken op het toch al armlastige ambacht Alkemade.

Na een uiteenzetting van de stand van zaken in de kwestie van het baggeren in het meer en het door de gecommiteerden uit de burgerij genomen voornemen om het goed recht van de burgerij te blijven beschermen, wordt de vergadering om goedkeuring gevraagd deze zaak bij het Hof van Holland voort te zetten op kosten van de algemene ambachtsrekening. Hoewel de burgers Dirk Kennis, Klaas Schuijn en Klaas Heemskerk als kerkmeesters hiermee niet akkoord kunnen gaan, wordt dit voorstel aangenomen.

Vergadering van 11 december 1796

Advokaat Schepman laat middels een brief weten dat Replik is afgepleit en er aanstaande maandag Dupliek gehoord moet worden. Hij vraagt aandacht voor de volgende bijzonderheid. Men (Leiden) geeft voor dat er de afgelopen eeuw bij regelmaat Vroonkeuren binnen Alkemade zijn aangeplakt door een bode van Leiden. Dit kan volgens hem niet gebeurd zijn. Hij meent dat dit echt schreeuwen is van een nieuw zittend bestuur. Om dit te bewijzen moeten er toch mensen te vinden zijn die dat daadwerkelijk gezien hebben, bijvoorbeeld de kastelein van het Rechthuis te Oudewetering. Hij vraagt of hierover niet het één en ander te vinden is? De raad van de gemeente Alkemade geeft als antwoord aan Schepman *het uiterst vreemd te vinden dat die van Leiden zo onbeschaamd zijn om met zulke vergaande onwaarheden naar voren te komen, temeer omdat zij in het geheel niet in staat zijn te bewijzen dat na 1736 ook maar één keer een bode van Leiden een Vroonkeur hier heeft aangeplakt, laat staan dat dit jaarlijks de gansche eeuw zou zijn gebeurd.* Dit was ook niet nodig, want de bewoners hadden immers vergunning gevraagd en gekregen van het Hoogheemraadschap van Rijnland en met deze opmerking besluit men de vergadering.

Inmiddels is het baggerseizoen van 1796 verstreken en heeft men zich voor de nodige hoeveelheid bagger moeten richten op de binnenwateren van de polder. Dit mag dan een tijdelijke oplossing zijn, maar zoiets kan niet te lang duren. De rechtsprocedure met Leiden verloopt intussen stroef en van enig behaald succes is nog geen sprake.

5 februari 1797

Wederom een schrijven van advokaat Schepman met toevoeging van het Dictum (= zegswoord) van de Commissarissen van de Hoven van Holland, waarin dezen verklaren dat er voor Alkemade nog geen vooroordeel in de

zaak is uitgesproken. Wat nu rest, is het recht op wederhoring. Een nieuw benoemde commissie wordt gemachtigd om de advocaat te adviseren en besluiten te nemen in vier tevoren opgestelde mogelijkheden om met de stad Leiden tot een compromis te komen. Op 22 februari 1797 brengt deze commissie rapport uit over de aan hen toegezonden pleitmemorie, waarna besloten wordt om met een Rechtsoefenaar verder in overleg te treden.

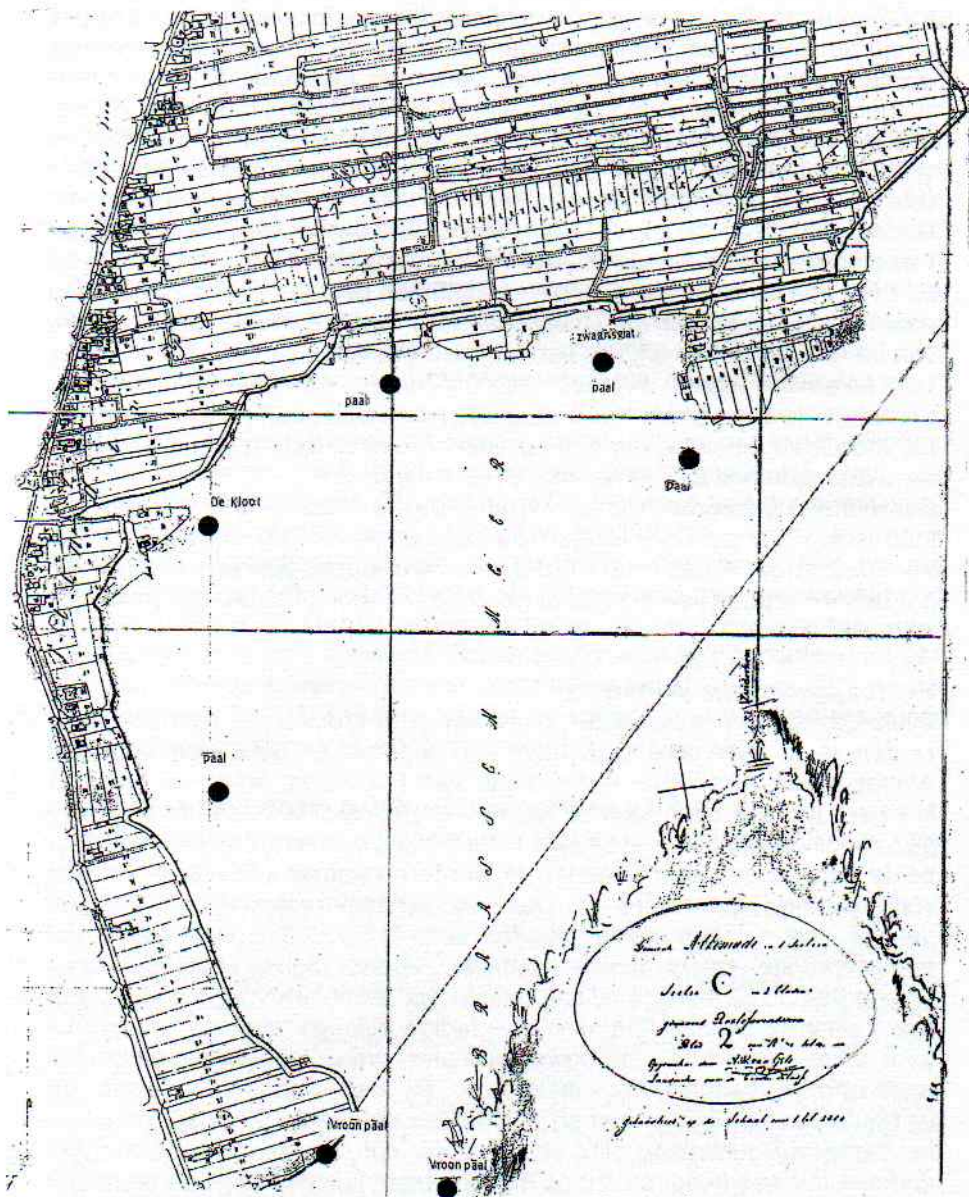
De Pleitmemorie

In een pleitmemorie (= beschouwing) van elf pagina's aangaande de uitoefening van Jurisdictie op het Braassemermeer wordt het bestuur van Leiden uitvoerig gewezen op onrechtmatig handelen. Enkele aanhalingen uit deze beschouwing volgen hieronder:

- *Het laatste geschied al sinds 1621, wij hebben hier een geschil over de Jurisdictie. Alkemade is altoos geweest een Vrije Hoge Heerlijkheid waaraan dus de Hoge, Middelbare en Lage Jurisdictie toekomt.*
- *Wij willen beschermd blijven voor wat betreft de rechtsmacht in zijn algemeenheid door heel Alkemade, ook op het Braassemermeer. Jurisdictie is eenmaal onverdeelbaar.*
- *Leiden heeft wel recht van eigendom van de Vroonwateren, maar daardoor geen recht om hier jurisdictie uit af te leiden, alleen maar recht van visserij, dus ook niet de grond en niet het water.*
- *De door Leiden aangewezen Handvesten dienaangaande doen er niets meer toe, het hierbij gegeven recht is einde 15^e eeuw door de Graaf eigenhandig veranderd.*
- *Zo zeker dat het Braassemermeer een Vroonvisserij van de Graaf van Leiden is geweest, zo zeker is het dat het Meer niet tussen Haarlem en Leiden ligt, maar tussen Haarlem en Gouda.*
- *Ook nergens blijkt dat het Braassemermeer onder de Vroonen behoort waarvan Leiden Jurisdictie gekregen heeft.*
- *Leiden heeft naar dit alles niet het minste recht iemand te arresteren en af te voeren. De geschiedenis van het Vroon is begonnen in 1451, met inderdaad het recht van aan te vatten daarbij opgedragen, maar de vraag is hier, over welke wateren? Zijn er eerder gedingen en vonnissen geweest van ingezetenen van Alkemade en op het Braassemermeer?*

Alkemade doet een stap terug

Het besluit van 22 februari om met een practizijn of rechtsoefenaar in overleg te treden, zal er toe geleid hebben om door middel van een Commissie van Fabricage (een commissie uit de gemeenteraad) tot een oplossing te komen. Uit het opgemaakt "Verbaal-Relatief" van 30 juni 1797 blijkt het geschil nog in behandeling en wil men middels deze commissie tot een onderling akkoord komen met Leiden, om uiteindelijk een kostbare en zeer onzekere rechtsprocedure te vermijden. Dit moet haast wel een advies zijn geweest van de practizijn.

Tot zover en niet verder. Op de kaart staan (in ronde punten) de omstreden afbakeningspalen uit 1797 aangegeven, waar binnen de denkbeeldige lijnen het baggeren was toegestaan

Op 30 juni gaat genoemde commissie op pad. Deze commissie bestaat uit leden van de raad van Leiden, een stadsrooimeester (op uitnodiging van Alkemade) en drie leden van de raad van Alkemade, waaronder de baljuw of burgemeester zelf. Aanbevelingen en voorstellen van deze commissie worden voorgelegd aan de raad van Leiden en Alkemade om deze nader in overweging te nemen en uiteindelijk tot een oplossing te komen. *Als het bestuur van Alkemade voortaan de vrijheid van baggeren wil hebben, zo staat in het verbaal, zal zij gehouden zijn te baggeren binnen de rooiling van de Stads-Vroonpaal, staande aan de westzijde op de hoek van het Paddegat tot aan de zogenaamde Kloot, een eiland nabij de sluis, waar van stadswege een bekwame paal zal worden gesteld. Vervolgens één op de hoek van de sloot waar Jacob's boom heeft gestaan en als laatste een paal aan het zogenaamde Zwaansgat. Aan iedere uithoek, tot aanwijzing van de rooilijn.* Om de vrijheid van baggeren te behouden, zal het Ambacht van Alkemade nader overeen moeten komen om betalingen aan de Vroonheer te gaan doen. Het is duidelijk, Alkemade heeft moeten slikken. De vooruitzichten wezen er niet op; met het vermeende recht aan de zijde van Alkemade had men deze afloop niet verwacht.

Een bekend gezegde "Nieuwe Heren, Nieuwe Wetten" is hier zeker van toepassing. De zetelwisselingen op bestuurlijk vlak bij de start van de Franse invloed in ons land (1794) moet wel debet geweest zijn aan de ommekeer in deze vertrouwde, sinds bijna tweehonderd jaar onverstoorde, wijze van werken.

Het (bagger)loodje leggen

Zoals gezegd, het was slikken of stikken. Het procederen tegen de Stad Leiden is in meerdere opzichten een tegenvaller geworden voor het Ambacht van Alkemade. Het Comité van Fabricage, waarmee men de kostbare proceskosten trachtte te ontlopen, is maar ten dele tot zijn recht gekomen. De onkosten, gemaakt tijdens het procederen, die eerder door beide partijen gedragen dienden te worden, kwamen uiteindelijk volledig voor rekening van Alkemade. Ook een schadeloosstelling van honderd gulden wegens vermeende geleden schade in de visserij moest met terugwerkende kracht worden betaald. Voorts diende Alkemade met ingang van 1797 jaarlijks tachtig gulden als pachtsom voor het baggeren aan Leiden te betalen. Om een evenredige bijdrage door de baggeraars aan deze pachtsom te bewerkstelligen werd door Alkemade het zogenaamde baggerloodje ingevoerd. Bij een controle moesten de baggerlieden het loodje kunnen overleggen met het ingeslagen jaartal en het zegel van Alkemade plus een nummer dat correspondeerde met het nummer dat was aangebracht op de achterkant van de bok of de praam ter zijde van het roer. Deze voorschriften zijn van toepassing voor het baggeren in heel Alkemade, dus ook voor de Koppoel, Kleipoel, Sever en Balgerijt.

Jaarlijks moet dan in januari, na het baggerseizoen, opgaaf worden

gedaan van het aantal baggerende pramen en bokken en aan wie de baggerspecie geleverd is. Deze laatste gegevens worden regelmatig gecontroleerd.

De "strafbaarste stoutheid"

Na de bovenstaande perikelen en schermutselingen gedurende anderhalf baggerseizoenen pikt men met ingang van 1 oktober 1797 het gewone leven weer op. De baggerman vertrekt weer als vanouds, weer of geen weer, voor dag en dauw (de sluis gaat één uur voor zonsopgang van het slot) richting Braassemmermeer. Nog vóór dat de zon zich boven Rijsaterwoude laat zien zijn de meest vlugge en sterkste lieden al weer met hun volgetrokken praam (met een tonnage van 5 kubieke meter) terug aan de sluis. Het is hard en zwaar werk met een onderling wedstrijdelement, want degene die het eerst bij de sluis aankomt is ook de eerste die "geschut" wordt.

Jarenlang gaat het zijn gewone gang, maar burgerlijke ongehoorzaamheid is van alle tijden, zoals blijkt uit een waarschuwing van de Raad der Gemeente Alkemade van 25 oktober 1805. De Raad laat middels een bij de kerk in Roelofarendsveen aangeplakt biljet weten dat hen ter ore is gekomen dat, niettegenstaande de zo stellige orders, de pramen niet allemaal zijn 'genommerd'. Zo komt het dat de Raad de baggeraars gelast om alle pramen de eerstkomende maandagmorgen *ten half negen uren* bij of omtrent de sluis aanwezig dienen te zijn voor een inspectie door een speciaal daarvoor samengestelde commissie uit de Raad. Zij, die *de strafbaarste stoutheid* hebben om niet te voldoen aan deze orders zullen een verbod krijgen op het voortbaggeren.

De bakens moeten op het Westmeer worden verzet

Zonder voldoende baggerspecie kan de tuinderij onmogelijk op orde

P U B L I C A T I E.

DE MUNICIPALITEIT van ALKEMADE, maakt by dezen

Bekend, dat op 22. de. dag den *Annus* 1797 in ROELOF ARENDSVEEN in de Herberg; en op dag den 17 aan de RYPWETERING in de Herberg HET VOESJE, door een Commissie zal worden Geveceert; tot het afgeven van Looftjes, aan allen die geenen hunner Mede-Burgeren, welken in de navolgende Wateren begeeren te Baggeren, overeenkomstig het

REGLEMENT, waar na, zoo in de Braassemmer Meer, als Kooppool, Zever en Balgarty zal mogen worden Gebaggerd.

ART. I.

Alle de Ingeelden van Alkemade, of derzelver Bruikere, welke in de Wateren begeeren te Baggeren, zullen jaarlyks op de Begin der Maand van Januarij door, of van wege de Municipaliteit in 't begin der Maand van Januarij te doen, zig op de daar by bescemde tyd en plaats moeten aanveeren.

tember en January Looftjes hebben bekomen, moeten worden aangeveeren, het juiste getal Praamen of Bokken Bagger door hun gebaggerd of gedaan Baggeren, met opgave waar ter plaats en door wie gebaggerd, ten eynde daar van behoorlyk Quotient geforceerd en de voorf. f 80 : 0 : 0 mer de verlorene kosten over het totale Montant der gebaggerde Praamen en Bokken omtrent. — Zalende 4 Bokken gerekend worden tegen 3 Praamen.

V I I I.

Indien iemand beroden moogt worden, zig in de voorf. opgave ter kwader trouwe te hebben gedragen; — of indien de Municipaliteit aan de eghtheid der opgave moogt twyffelen, zal het aan de Municipaliteit gepermitterd zyn, de bebaarede Baezer door twee des kundigen op het Land te doen schatzen:

Het gemeentebestuur van Alkemade maakt zo bekend wanneer en waar de baggerlooftjes worden afgegeven

worden gehouden, zo getuigt een verzoek van 24 tuinders uit 1841, wat heel opmerkelijk gericht is aan het Hoogheemraadschap van Rijnland en niet aan de Vroonmeester van Leiden. Na bekendmaking van de Keur door Rijnland op het baggeren van dat jaar, verzoeken zij tot enkele wijzigingen voor het aankomende baggerseizoen. De almaar toenemende uitbreiding van de tuinderij in Roelofarendsveen vraagt om meer bagger en langere werkdagen om de baggerwerkzaamheden uit te voeren. Het eerder gedane voorstel van Rijnland om nog meer baggerlieden en pramen in te zetten is geen oplossing, nu al gaat een derde van de tijd verloren bij het schutten van de sluis. Meer pramen zou een nog langere wachttijd betekenen. Als eerste vragen zij de bakens, die op 100 ellen (= 69 meter) vanuit de oever staan, terug te brengen tot een derde van die afstand. Hierdoor zal men ook kunnen baggeren bij een stevige molenwind, terwijl nu bij een dergelijke wind de baggerwerkzaamheden geen doorgang kunnen vinden. Huns inziens is het voor het behoud van de oevers van het Braassemmeer niet nodig om een afstand van 66 ellen aan te houden. De beperkte lokatie waarin gebaggerd mag worden, zoals die in 1797 was vastgesteld, zal door de verplaatsing van de bakens flink verruimd worden. Nog ver verwijderd van een veertigjarige werkweek verzoeken de baggerlieden bovendien om de vastgestelde baggertijd van een half uur vóór zonsopgang tot een uur na zonsondergang om te mogen zetten van 's morgens vier uur tot een uur na zonsondergang. Deze verruiming van tijd kan er toe bijdragen dat de benodigde bagger voor de tuinderijen binnen de gestelde drie maanden en voor het invallen van de winter binnengehaald is. Zij besluiten het verzoekschrift met deze zin: *Dat het U Weled. Moge behagen de voormelde Keure in zoverre te wijzigen.*

Tot slot

Het mag duidelijk zijn dat na verloop van jaren het baggeren in het gehele Braassemmeer langzamerhand werd gedoogd en dat van Vroonrechten of –water allang geen sprake meer is. Ouderen onder ons hebben de slotfase van het dikwijls omstreden baggergebeuren nog meegemaakt en/of er daadwerkelijk nog aan meegewerkt. Wat ons nu nog herinnert aan dit deel van onze geschiedenis is het in het Historisch Centrum van Oud Alkemade bewaard gebleven baggergereedschap. In de expositieruimte aldaar staan onder meer tentoongesteld een heuse meerbaggerbeugel, een schuifboom, een origineel zeil van een baggerpraam en een stel klompieslaarzen. Stuk voor stuk stille getuigen van een periode die achter ons ligt. Jammer genoeg hebben vaartuigen zoals een baggerbok of baggerpraam, waarvan de laatste uitsluitend op de Veense scheepswerven werd gebouwd en ook als de zogenaamde Veense Praam bekend stond, de tand des tijds niet kunnen doorstaan. Hiervan resten ons slechts foto's en wat scheepsmodellen.

G.N. van der Meer

Bronnen:
Gemeentearchief Leiden
Gemeentearchief Alkemade
Archief Oud Alkemade
Foto Boeier: Scheepvaartmuseum Amsterdam

De baggerman

De vader van m'n vader heb ik nooit gekend.
Zijn onwaarschijnlijk licht blauwe ogen
In dat vollemaans gezicht naast oma in zwart-wit
Heb ik aan de hand van vaders ogen later ingekleurd.

Verhalen over hem als dankbaar kleingeld
In m'n broekzak laten glijden.
Hij las alleen het stripgedeelte van de krant.
Waarvan hij zeker wist dat het de waarheid was.

Hij stond bekend als baggerman.
Beugelde vanuit zijn schuit op het Braassemermeer.
Met fijn geknoopt net aan lange stok de modder van de bodem.
Inklinkende akkers van de Veendorpolder werden ermee opgehoogd.

Op één van deze door brede sloten afgebakende percelen.
Zou hij later peulen en aardbeien kweken.
Een gladde kiezelsteen in zijn mond hielp schoffelend
Door de zomer tegen dorst; ik heb hem nooit gekend.

Maar toch; wanneer ik af en toe in het weekend
Door de lange, zwarte sloten van de polder roei
De merel hoor, het land verbouwd met groente zie
Dan is hij daar en neemt de riemen naadloos van mij over.

Gerard van Hameren